

Véleményes valóságverziók Philip K. Dick *Figyel az ég című regényében*

DUDÁS ÁDÁM ADRIÁN

A posztmodern média társadalma

2016-ban a **post-truth** lett az év szava, 2017-ben a **fakenews**. Az előbbit az Oxford Dictionary, az utóbbit a Collins English Dictionary választotta ki.¹ A **post-truth** nem más, mint egy olyan igazság, amely nem feltétlen tényeken alapul, hanem megérzéseken és intuíciókon.² Nem csupán vélemény, hanem egyfajta alternatív igazság. A **fakenews** egy olyan hír, amelynek az igazságtartalma erősen megkérdőjelezhető, és szándéka szerint a közvéleményt szeretné befolyásolni vagy az információs zajt szeretné erősíteni, esetleg csak egy rossz tréfa.³

Az úgynevezett információs társadalomban a web2.0 fontos meghatározó „helyszíne” a kultúra szerveződésének. A fent említett fogalmakat legtöbb esetben ehhez a kultúrához társítjuk csak úgy, mint a **visszhangkamra** jelenséget, a **dezinformációt**, a **konspirációs-teóriákat** (más néven az összeesküvés-elméleteket).

Ez még önmagában nem magyarázza a tanulmány címét: milyen kapcsolat van egy 1957-es regény és egy 2011-ben kifejtett fogalom között? A tanulmányomban azt igyekszem bizonyítani, hogy Philip K. Dick ebben a korai munkájában ezeket a jelenségeket már tematizálta. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a szerző a jövőbe látott volna. Éppen az ellenkezőjét: ezek a jelenségek valamilyen formában léteztek, de az újmédia korában kerültek a köztudatba, ekkor kezdtek róla reflexíven gondolkodni. Az információs társadalom korában ezek a fogalmak és jelenségek hangsúlyosabb szerepet kaptak, mint eddig bármikor, nevesítve lettek, pontos fogalmi határokat próbáltak nekik szabni.

Ezek a jelenségek tömegesen, a mai internetkultúrának és az információs túlterheltségnek köszönhetően elhomályosítják azokat a tájékozódási pontokat, amelyek által a „reális” világ megismerhető és leírható. Ezáltal egyre nagyobbra növelik a távolságot a valóság tényeinek az objektív megismerésétől, amely egyébként soha nem volt és nem is lesz lehetséges a huszadik századi filozófiai felismerések szerint. A posztmodern álláspontja,

---

1 <https://qubit.hu/2017/11/03/a-fake-news-lett-az-ev-szava> (letöltve: 2024. 01. 31.)

2 <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth> (letöltve: 2024. 01. 31.)

3 https://hvg.hu/tudomany/20210106_covid_koronavirus_vaccina_elektromos_gitar_pedal_aramkori_rajz_5g_chip_konteo (Letöltve 2024. 01. 31.)

hogy nincs objektíven megismerhető valóság, hanem szubjektív valóságok vannak. A realitás és a valóságos kifejezéseket, mint a hétköznapi gondolkodásban működtetett koncepciókat, az elemzéshez szükséges stratégiai fogalmakat fogom használni.

A **véleménybuborék**⁴ kifejezést először egy 2011-es TED előadáson használta Eli Pariser, és a platformmédia működési mechanizmusának egy részét kívánta leleplezni vele. Összefoglalva nagyjából ezt értette alatta: a személyessé váló web2.0 egy idő után, a keresési előzményeinket figyelembe véve azt mutatja meg nekünk, amit látni szeretnénk. Az így perszonalizált tartalmak egyfajta buborékba zárják a felhasználót, akik így nem látják milyen tartalmak maradtak kint ezen a szűrőn. A régi médiában tartalmi szűrőként funkcionáló kapuőrök megszűntek létezni az új mediális környezetben, helyüket algoritmusok vették át.⁵ A The Filter Bubble című könyvében még hozzáteszi, hogy a felhasználó valóságérzékelésében olyan változások mennek végbe, amely egy visszatérés a Ptolemaioszi világméretehhez, ő a középpont, és minden égitest körülötte forog.⁶

A **dezinformációt** jól ismerjük, ugyanis nagyjából az emberi civilizációval egyidős. A félreinformálásnak létezik nem szándékos és szándékos verziója is. A Political Capital szerint:

„...a dezinformáció részben vagy egészben hamis tartalmak szándékos terjesztését jelenti, ami a célcsoport viselkedésének vagy attitűdjének befolyásolása érdekében történik, méghozzá károkozás céljával.”⁷

Az **összeesküvés-elméletek** is igen népszerűek voltak az emberiség történelme során. A Political Capital most is a segítségünkre lesz. A következő definíciót adja:

„Az „összeesküvés-elmélet” kifejezés alatt itt olyan hiedelmeket értünk, melyek szerint egyes egyének és csoportok egymással együttműködésben valamilyen rosszindulatú; ellenünk irányuló titkos Terv megvalósításán dolgoznak. A minket érdeklő, társadalmi-politikai kérdéseket feszegető összeesküvés-elméleteket többek között az különbözteti meg az egyéni paranoid téveszméktől, hogy itt nem az egyén, hanem a csoport a vélt és félt összeesküvés áldozata és céltáblája.”⁸

---

4 Megj.: A visszhangkamrának is nevezik. Angolul: Echo-chamber vagy filter bubble.

5 <https://kalauz.lib.pte.hu/velemenybuborek-jelensege-kozossegi-mediaban/> (2024. 01. 31.)

6 PARISER 2011.

7 https://politicalcapital.hu/konyvtar.php?article_read=1&article_id=3133

8 https://politicalcapital.hu/konyvtar.php?article_read=1&article_id=1469

Ezek a jelenségek napjainkban az interneten találtak termő talajra és úgy burjánzanak, mintha nem volna holnap. Némelyik ezt is állítja a világról. Az internet és a platformmédia kétségtelenül egy posztmodern kor következménye.

A posztmodernben a nagy narratívák nem léteznek többé eredeti állapotukban, feloldódtak, mással keveredtek és folyamatos újradefiniálási kényszer alatt állnak. A beléjük vetett általános társadalmi bizalom, szintén ugyanezen a definíciós kényszeren megy keresztül. A posztmodern kor, és ezen belül a társadalom és a kultúra is az állandó változások kora, amelyben semmi sem egyértelmű, már ha elfogadjuk azt az állítást, hogy valaha – a modernben – a dolgok egyértelműek voltak. Ahogyan Lyotard fogalmaz a *Posztmodern állapot* című könyvében:

„Végsőkéig leegyszerűsítve, a „posztmodernt” a nagy elbeszélésekkel szembeni bizalmatlanságként határozom meg. Ez a bizalmatlanság kétségtelenül a tudományok fejlődésének eredménye, de ugyanakkor fejlődésük előfeltétele is. A legitimitáció metanarratív apparátusának elavulása egybeesik a metafizikus filozófiának és az arra alapozott egyetemnek mint intézménynek a válságával. Az elbeszélőfunkció elveszti működtetőit: a nagy hőst, a nagy veszélyeket, a nagy utazásokat és a nagy célt. Szétoszlik az elbeszélő, és egyben denotatív, előíró, leíró stb. nyelvelemek felhőiben, ahol minden elem a maga gyakorlati sui generis vegyértékeivel mozog. Ezeknek a felhőknek a keveredési pontjaiban élünk mindannyian.”⁹

Egy ilyen konszenzuson alapul az a duális elképzelés, miszerint létezik valóság és nem valóság.

Azonban, hogy egy társadalom és az azt alkotó emberek mit tartanak reálisnak vagy virtuálisnak, az sosem volt egyértelmű. Ropolyi László szerint:

„A valóság átértelmezésében meghatározó szerepet játszik a virtualitás fogalma: virtualitás az, ami nem a valóság, de olyan mintha az lenne [...] virtualitás terminusa új keletű, de tartalma nem”. [...] Virtualitás a nem abszolút mértékkel rendelkező valóság, a valóság, amelynek nem eleve adott abszolút jellege van, hanem viszonylagos és változó mértéke.”¹⁰

---

9 HABERMAS–LYOTARD–RORTY 1993, 8.

10 ROPOLYI 2010, 1.

A szerző a realitásról és a virtualitásról (vagy nem reálisról) történő gondolkodást a továbbiakban történeti korokra vetítve tárgyalja. Eszerint létezik egy mágikus világkép, amely alig tesz különbséget a valóságos és a virtualitás között, és egy antik világkép, amelyben különböző gondolkodók, különböző következtetésekre jutnak (lásd Platón és Arisztotelész).

A középkori ember világképében minden és mindenki valamilyen szempontból a virtualitásnak feleltethető meg. Ez alól egy kivétel akad, a keresztény Isten. Ő a realitás, aki a csodáival képviseli a realitást a virtualitásban.

A modernitás felfogásában az ember és a társadalom uralja a realitást, és az uralmi eszközökön keresztül határozhatjuk meg azt. Az ideológiák, a hit és minden, amelyet nem tud kontroll alatt tartani, azok a virtualitáshoz tartoznak, azonban a modern ember plurális természetű, a realitás-virtualitás közötti határvonal jól látható, de mindkettő szerves része az emberi életnek.

A posztmodern reális-virtuális elképzelés a modernista felfogás kudarcának a reflexiója. Nincs konszenzusos valóság: valóságok vannak, amelyek nem hierarchikusan rendeződnek, hanem hálózatosan. Nincsenek alárendelések, csak folyamatos mellérendelés van, amelyek között a határok folyamatosan bomlanak szét. Így csúszik át a virtualitás a realitásba, és a realitás a virtualitásba. Ez egy visszatérés a mágikus világképhez.¹¹

A **post-truth** korszaka ugyanígy, a mágikus világkép újraélesztése, egy elmosott határvonal az igazság és az alternatív megközelítések között. Szokás ezt a korszakot valóság utáninak is nevezni, bár ez a kifejezés is a 19. századból eredeztethető. Ez a korszak alternatív tényekből építkezik, és alternatív világokat hoz létre a gondolkodásban.¹² A társadalmi változások a művészetben nyomon követhetők.

A science fiction, és azon belül Philip K. Dick, reflexióval közelít ezekhez a kérdésekhez a művein keresztül. A tudományos-fantasztikum alapvetően egy, a társadalmi problémákat hatékonyan adaptálni tudó műfaj. Nem szükséges elveszni a műfajtörténeti áttekintés szövevényes labirintusában, de érdemes megemlíteni a science-fictionról, hogy gyökerei régebbre nyúlnak vissza, mint azt film- vagy az irodalomtörténetileg szokás datálni. Ha kellően rugalmasak vagyunk, akkor a Gilgames-eposz valamilyen szinten a műfaj előfutárának tekinthető.¹³ Az előző gondolatból következik, hogy a science-fictionnek rengeteg elágazása van, a műfaj rendkívül variabilis. Az egyszerűség kedvéért, én az ún. soft- és hard science-fiction kettős kategóriát választom, amely utal a reál- és humántudományok kettősére is, így

---

11 ROPOLYI 2010, 4–10.

12 KREKÓ 2021, 21.

13 KÁRPÁTHY-SCHREIBER 2016, 11.

nagyjából felhelyezhető a műfaj elképzelt térképére az író és munkássága.¹⁴

A hard science-fiction olyan alműfaj, amely általában az emberiséget egy technológiailag fejlett környezetben ábrázolja, és a hangsúlyok ezeken az elképzelt technológiákon vannak.

A soft science-fictionben a technológiai fejlettség szintén jelen van, de sokkal inkább egy keret, vagy jobban mondva díszlet, ahol az emberiség jövőbeli – illetve mindenkori aktuális – társadalmi problémái kibonthatók.

Figyel az ég! Véleménybuborék, dezinformáció, összeesküvés

Philip Kindred Dick művei az utóbbi kategóriába tartoznak, a szerző a science-fiction ezen alműfajának egyik legmeghatározóbb alakja volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a számtalan filmadaptáció, amelyet a regényei ihlettek. Ha valamit biztosan lehet állítani róla, hogy a regényeiben és novelláiban nem a technikai fejlettség volt a hangsúlyos.¹⁵ A zsánert, mint egy sajátos nézőpontot használta: a problémafelvetések, amelyekkel foglalkozott, szabadon kibonthatóak voltak bárminemű kötöttség nélkül, így nem kellett megfelelnie a „valós” világ szabályszerűségeinek. Műveiben gyakran foglalkozik olyan, a saját korában előremutató példákkal, mint az android-ember viszonyának és megkülönböztethetőségének a kérdése, az emlékezés, a társadalmi paranoia, az emberi tudat kérdése és legfőképp azzal, hogy mi a valóság.¹⁶

Philip K. Dick egyik megoldása arra, hogy felhívja a figyelmet a valóság megismerhetőségének problémájára az, hogy a szövegekben alkalmazott belső metalepszisek által folyamatosan elbizonytalanítja az olvasót a valósággal kapcsolatban:

„olyan fantasztikus megoldások, amelyek felborítják a regényvilág valóságában (és egyben a mi olvasói világszemléletünkben, elvárásainkban) az ok-okozati, illetve időbeli rendet vagy áthágják a valóságos és a képzeletbeli közötti határvonalat.”¹⁷

A szerző 1957-es regénye értése és értelmezése során nem érdemes negligálni a történeti kontextust, ugyanis a cselekmény az Egyesült Államok azon korszakában játszódik – az ötvenes években – amit szokás a kommu-

---

14 <https://www.enclavepublishing.com/science-fiction-hard-versus-soft-2/> (2024. 01. 31.)

15 <https://magyarnarancs.hu/konyv/hirtelen-osztozik-a-valosag-78571> (2024. 01. 31.)

16 https://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=9001 (2024. 01. 31.)

17 BENE 2010, 235.

nista boszorkányüldözésnek is nevezni.¹⁸ Az amerikai belpolitika ezekben az időkben minden bokor mögött egy bujkáló kommunistát látott. Olyan személyek lettek megvádolva kommunista összeesküvés vádjával, mint Orson Welles vagy Charlie Chaplin. A regény cselekménye ebben a paranoiás Amerikában játszódik, a történet szerint a főszereplőink részecskegyorsítóban történt baleset során párhuzamos valóságokon, amelyet a regényben álmvilágoknak hívnak, mennek keresztül. Minden álmvilág központi irányítója az, aki álmodja, így minden ilyen párhuzamos valóság az egyik szereplő világszemléletét tükrözi, kvázi isteni lénynek tekinthető. Csak úgy tudnak kijutni ezekből az álmvilágokból, ha a működtetőt legyőzik.

A regény egyes szereplők (rém)álmvilágán keresztül mutatja be a visszhangkamrákat, amelyek hűen tükrözik az ötvenes évek Amerikájának közbeszédét és közhangulatát. A kreált világ számukra a tökéletes biztonságot vagy a tökéletes kételyekkel teli bizalmatlanságot testesíti meg. Minden álmvilágot működtető szereplő egytől egyig a saját véleménybuborékjában él, és ami ezen kívül esik, azt mind ellenségesnek, idegennek és visszataszítónak érzi. Három szereplő nem alkot világot: Hamilton, a felesége Marsha és az afroamerikai idegenvezető, Bill Laws.

A való világban az alapkonfliktust a három főszereplő közötti viszonyok alakulása adja. Hamiltont, aki tudósember, McFeyffe, aki a barátja és kollégája, kirúgatja a munkahelyéről, mert a feleségéről, Marsháról, baloldali kötődése miatt feltételezik, hogy egy kommunista kém.

A tudomány mindenhatóságának a megkérdőjelezése

A baleset után a szereplők a háborús veterán – mint később kiderül, egyben egy vallási szekta tagja – Arthur Silvester világában ébrednek fel, bár ekkor még nem tudják, hogy ami körül veszi őket az nem az a valóság, amit eddig ismertek.

Első lépésként a feleség – Marsha – a világot furcsának találja. A kórházból hazajövet megjegyzi, hogy az összes ember, akivel eddig találkoztak, úgy néz ki, mintha egy reklámból mászott volna ki, ami egyszerre tűnik természetesnek és furcsának. A férje „minden rendben?” kérdésére eleinte terelő/tagadó válaszokat ad, miszerint minden furcsaság csak a gyógyszerek és fájdalomcsillapítók, illetve a baleset okozta sokk hatása miatt lehet.

---

18 https://mult-kor.hu/20031211_boszorkanyuldozes__amerikai_modra?p1dx=2 (2024. 01. 31.)

Azonban a következő gondolatában eszébe jut valami:

„– Egyvalami volt – emlékezett vissza hirtelen Marsha, és ujjai görcsösen megfeszültek a retiküljén. – Megfigyelted az orvost? [...] Csak olyan volt, mint ... mint egy paca. Mint a fogkrémreklámokban az orvosok. [...] És a nővér – folytatta Marsha – Ő is olyan volt, mint az összes nővér, akit valaha láttál, csak éppen egy személyben. [...] Hamilton elgondolkodva bámult ki az ablakon – Ez a tömegkommunikáció hatása – vonta le a következtetést. – Az emberek a reklámokra akarnak hasonlítani.”¹⁹

Hamilton a tömegtársadalom deperszonalizációját a tömegmédiá számlájára írja. Azonban a dolog kettős természetű. Egyrészt megjelenik a regényben annak a konzumembernek a képe, amely mindenáron hasonlítani akar a reklámokban prezentált emberképre, viselkedését, megjelenését, mosolyát és mondandóját arról mimetizálja. Tehát a regény reflektál egy médiaperszóna fétisre, amelynek forrása a befogadó. Másrészt a média, mint a tudatipar teljes befolyásoló erejére hívja fel a figyelmet. A média egy másik valóságot teremt. A konzumember pedig elfogyasztja. Az álmvilágok közvetve a média termékei is, itt a médiát úgy értem, mint médiumok összessége, tehát minden, amely az emberi kommunikációba beletartozik.

„A férfi kinézett, de csak gomolygó homályt látott, és a házak bizonytalan tömbjeit. Itt-ott erőtlen fények pislákolnak. Az égbolt nem látszott, tömör ködlepel úszott némán a háztetők fölött. Semmi sem mozdult. Életnek semmi jele. Embernek sem.

– Mintha a középkorban lennénk – suttogetta Marsha.”²⁰

Szereplőink ezen a ponton már gyanút fognak arról, hogy valami tényleg nem stimmel a valósággal. Amikor pár sorral később a bibliai sáskajárást tapasztalják saját bőrükön, a felismerés már elkerülhetetlen. Ez a valóság nem az, amit eddig megismertek. A középkori állapot magyarázata nem más, mint egy vallásos ember világképe.

---

19 DICK 2016, 29–30.

20 DICK 2016, 33–34.

Egy olyan vallásos emberé, akinek a gondolkodásmódja a regény szerint valahol a középkorban ragadt. A szöveg azonban nem gyalázza a vallást, csupán egészséges kritikával illeti azt.²¹

Arthur Silvester világában a babona és a vallás a fő mozgatóereje a világnak, a tudománynak másodlagos, avítt, sőt, megvetett szerep jut. A világban kimondott átkok hatásosak, azonban a gyógyszerek és medicinák nem, a felszentelt vallási ereklyéknek valódi gyógyító ereje van. Az összeesküvés-elméletek – konspirációs teóriák – egyik jellemző vonása a tudomány megkérdőjelezése, és más ezoterikus vagy nem-tudományos „tények” melletti százszázalékos kiállítás. Arthur esetében nehéz eldönteni azt, hogy a világképe mennyire vallásos vagy mennyire összeesküvés hívő. Mindenesetre a világának majd minden aspektusa vallással van átítatva. A világban világosan meghatározható, mi a jó és rossz, és ezek a kategóriák kizárólagosak. A vallásos világkép jó, a nem vallásos rossz. Azonban ez nem csak egy valláskritika. Ez az álomvilág sokkal inkább reflektál a szektás gondolkodásra, mint a vallási meggyőződésre. Az összeesküvés-elméletek hívei szinte vallásosan állítják, hogy a föld lapos,²² a vakcinákkal nanochipeket²³ ültetnek az emberekbe, akiket később így tudnak ellenőrizni. Arthur világa a tudománnyal szemben képződött meg, pont úgy, ahogy napjainkban képződnek meg például a különböző ezoterikus gyógymódok az orvostudománnyal szemben. A regény azonban nem merészkedik ilyen messzire Arthur Silvester és a vallási fanatizmusának az esetében. Edit Pritchett, a következő világ kreálójának a világa azonban más megvilágításba helyezi a véleménybuborék zártságát.

---

21 A szerző egyébként számos művében foglalkozik a vallással és azok kritikáival. Némely munkájában létrehoz önálló vallásokat, amelyet általában több egymással nem feltétlen összefüggő vallásokból gyúr össze. Ajánlott olvasmány a témához: SZILÁRDI Réka: Spontán légyott a valósággal? Isten-variációk Philip K. Dick három regényében. In: Vallástudományi tanulmányok III., (3). pp. 175–188. (2008)

22 <https://444.hu/2023/12/17/tucker-carlson-nyitott-a-laposfold-elmeletre> (2024. 02. 20.)

23 https://hvg.hu/tudomany/20210721_koronavirus_vakcina_mikrochip_konteo (2024. 02. 20.)

A véleménybuborék túlműködése: a védőburok

Az előzőekben szó esett arról, hogy a véleménybuborék miként tud megképződni valami ellen, hogy így az adott világnak egy ellenvilágát tudja létrehozni. Az álomvilág az előbbi esetben egy „szektás” világnézet volt, amelynek a központja egy eszmerendszer, amely szembeállítható a világot uraló eszmerendszerrel. A következő világban azonban más a helyzet.

A szereplőink közvetlen az után, hogy legyőzték az előző (rém)álomvilág kreálóját, a felszabadulás érzésével lélegeznek fel. Azonban ez az állapot rövid ideig tart, ugyanis a világból eltűnt a szexualitás. Ezt a gyanút a másodlagos női nemi szervek szembeötlő eltűnése támasztja alá.

„Marsha értetlenül nézett végig magán. A melle teljesen hiányzott. Teste sima volt, kicsit szögletes, és hiányzott róla mindenféle első- és másodlagos nemi jelleg. Elment volna egy karcsús és szőrtelen fiúnak is. Kétségtelenül és világosan semleges nemű lett.”²⁴

Edith Prichet világa idillikus, ugyanis mindent eltüntetett belőle, amely őt zavarta. Ilyen a szexualitás, a húsevés, de az olyan apróságok is, mint a legyek és az autók kürtjelei:

„Bármilyen tárgy, dolog vagy esemény, ami az ötvenvalahány éve alatt megkarcolta az asszony unalmas életének sima felszínét, finoman kitörlődött. Néhányat meg tudott tippelni. Kukákkal zörgő szemetesemberek. Házaló ügynökök. Mindenféle számlák és nyomtatványok. Síró csecsemők (és talán minden csecsemő). Részegek. Mocsok. Szegénység. A szenvedés úgy általában. Csoda, hogy általában maradt valami.”²⁵

Az álomvilág kreálója mindent megszüntetett, amely az általa elképzelt és felvilágosultnak nevezett világnézetbe nem illik bele. Valahogy így működnek az áltudományok is. Azokat a tényeket, amelyek zavaróak az elméletünk a szempontjából, azokat figyelmen kívül hagyjuk.

---

24 DICK 2016, 110–113.

25 DICK 2016, 126.

Ha ez megtörtént, már semmi akadályja annak, hogy a világ újraakadályozható legyen. Mrs. Pritchett világa pont így működik. Figyelmen kívül hagy és konstruál. Hamilton az újságot lapozgatva egy világtérképre talált, Oroszország helyén csak egy fehér folt van.

„Valószínűleg így festhet most Ázsia északi része. Ahol valaha milliók éltek jól vagy rosszul, ott titáni méretű üres csik húzódik. Ugyanis ami az Edit Pritchett nevű túlsúlyos, középkorú nőt illeti, igenis rosszul éltek. Zavarta Oroszországot, akár egy zümmögő szúnyog.”²⁶

Másrészt, így működik a platformmédia. Mrs. Pritchett nem volt kíváncsi Oroszországra, a nyomorra és a diktatúrára. Ma egyszerűen úgy mondánánk, „kikövette”, tehát leállította az adott ország követését. Bár már ennyit sem kell tenni, a véleménybuborék ezt megteszi helyettünk. A platformokat működtető algoritmusok egy bonyolult, sok összetevős módszerrel vizsgálják az objektumokhoz (hírek, események, oldalak, ruházati cikkek stb.) való kötődésünket. Ha úgy ítélik, hogy a tartalom számunkra nem eléggé tetsző, vagy nem releváns, esetleg kifejezetten nem tetsző, akkor a következő alkalommal már nem fogunk ilyen objektummal találkozni.²⁷

A Mrs. Pritchett világát felépítő algoritmusok így törölték Oroszországot, amelynek akkori neve egyébként Szovjetunió volt. De a szereplő elszenvedője vagy elnyomója a saját véleménybuborékjának? Mrs. Pritchett mindkét „szerepben” értelmezhető.

Elnyomója, mert a világ csak a számára kedves és jótékonynak ítélt dolgokat tartja meg, a többit kizárja a buborékból, ezáltal a buborék valóságából is törli. Továbbá a valóságával másoknak is szenvedést okoz, bár Billy Laws az elején máshogyan vélekedik:

„Soha nem volt életem – vont vállat Laws.”²⁸

Majd pár sorral később azon vitáznak Hamiltonnal, hogy Laws feketeként ebben a világban érzi magát a legjobban, ugyanis egy szappangyár kutatási részlegében tud dolgozni (a valóságban a magas kvalifikációja ellenére mindössze tárlatvezető):

---

26 DICK 2016, 133.

27 <https://kalauz.lib.pte.hu/velemenybuborek-jelensege-kozossegi-mediaban/> (2024. 01. 31.)

28 DICK 2016, 143

„ – Még ha ez a gyár nem is létezik?

– Itt létezik – [...] – És én itt vagyok. Ameddig pedig itt vagyok, igyekszem a legjobbat kihozni a helyzetből.

– De ez csak illúzió – vitatkozott Hamilton.

– Illúzió? [...] Nekem elég valóságosnak tűnik.”²⁹

Másrészt elszenvédője, mert minél több dolgot zár ki a buborékjából, annál fakóbb lesz bent minden. Figyelemre méltó az a mondat, amelyet a szerző az egyik szereplő szájába ad.

„Ha Mrs. Pritchett eltörölné az írást, nem érdekelné őket. Nem hiányozna nekik, észre se vennék!”³⁰

Ha maradunk az álhír analógiánál, feltehetjük azt a kérdést, hogy vajon észrevennénk egy olyan hír hiányát, amivel sohasem találkoztunk? Valószínűleg nem, és pont ez az egyik problémája a véleménybuborékoknak: a plurális tájékozódás lehetőségét csökkenti.

Ez a mondat a szöveg kontextusától függetlenül is kíméletlenül rávilágít a társadalom közömbösségére. Eszerint a társadalom minden tudatos-ságot nélkülöz, megvezethető és ezáltal irányítható.

Ennek a világnak leghangsúlyosabb tulajdonsága a menekülés a problémák elől, így építve egy visszhangkamrát. Azt, ami a világban zavaró, egyszerűen a buborék fala megszűri, így az nem juthat be. Ezáltal a buborék kreálójának szemszögéből nem is létezik. A buborék falát csak úgy tudják lebontani, hogy belülről, mindent a buborékon kívül helyeznek, ezáltal a kreált világ összedől. De a megváltás nem jön el, helyette egy paranoiás elme víziói és a veszély vár rájuk Joann Reiss világában.

Paranoid víziókra épített világnakép

Joan Reiss világa félelmetes és szürreális. A legfontosabb különbség Reiss és a többiek világa között, hogy ő ez tudatosan építette fel: tartalmazza a félelmeit, gyűlöletét és azok különböző megtestesülését vágyfantáziák formájában.

---

29 DICK 2016, 144.

30 DICK 2016, 133.

A szereplő rájött, hogy az álomvilágok közötti utazás sorrendjében logika van: a való világban, közvetlenül az ébredés előtti állapotban lévő ember álomvilágát járják be. Mivel vannak emlékfoslányaik, ki tudta következtetni, hogy az ő világa a következő.

Az eddigi véleménybuborék-világokkal szemben ez egy tudatosan felépített világ. Az eddigi szereplők nem feltétlen voltak tudatában annak, hogy amit alkotnak, az rossz. Itt a szereplő tökéletesen tisztában van a helyzetével, a lehetőségeivel és a világban betöltött szerepével.

A félelmei és az indulatai egyértelműen megmutatkoznak a következő sorokban:

„Miss Reiss ki nem állhatta a macskákat. Félt tőlük. A macskák voltak az ellenségei. Az az izé a padlón Lompos Lüttyő³¹ volt. Csak éppen kifordítva. De azért élt, az a massa még mindig élőlényként funkcionált. Miss Reiss gondoskodott erről, esze ágában sem volt elengedni az állatot. A nedvesen csillogó csont és szövetgombóc vakon hullámozott a konyha padlóján. Remegett és növekedett. Ez a lassú folyamat már tarthatott egy ideje, valószínűleg azóta mióta Miss Reiss világa létrejött. A groteszk masszának három és fél óra alatt féregszerű mozgással sikerült félig átmásznia a konyhán.”³²

Végül szerencsétlen Lompos Lüttyőt a falusi módszerrel szabadították meg a szenvedéseitől. Vízbe fojtották. Majd elégették. A macskák iránti gyűlölete ellenére Miss Reissnek nem állt szándékában megölni ezt az állatot. A nő fantáziaképében az állat teste kifordult önmagából és ezt többféleképpen is lehet értelmezni. A macskák az ellenségei: egyrészt nem érdemelnek könnyű halált, mindenképpen szenvedtetni kell őket.

Másrészt az ellenségnek, a gyűlölet tárgyának meg kell mutatni azt az értelmezését, amitől groteszk lesz, és így nem értelmezhető macskaként többé, tehát a frusztráció tárgya megszűnik létezni. Másrészt a macska szövetségeseinek mérhetetlen fájdalmat okoz ez a látvány.

Ha a posztmodern média terében zajló eseményeket elemeznénk, akkor ezt neveznénk framingnek. A framing, amelyet magyarul keretezésnek is nevezhetünk, egy olyan jelenség, amelyet nem lehet elkerülni, ha a valóságot valamilyen médiumon keresztül próbáljuk bemutatni. A hangsúly itt a mértékeken van. A framing ugyanis tökéletes eszköz lehet arra, hogy az igényeknek megfelelően torzítsuk a valóságot, de a posztmodern médiában a framing nem csak egy nézőpont, hanem értelmezési instrukció is

---

31 Megj.: a főszereplő macskájának a neve.

32 DICK 2016, 173.

egyben.³³ Ebben az esetben a macskát, mint lényt, a lehető legvisszataszí-
több formájában értelmezi újra úgy, hogy a macska lényege megmarad.

Hamilton a macskakrízis után a pincébe megy, hogy kellemes légkört
teremtson ahhoz, hogy Marshával zenét hallgassanak és szeretkezzenek.
Azonban a lépcsőn lefelé egy álomvilágon belüli térbe kerül, ahol a fizika
szabályai nem érvényesek többé. Arra a kérdésre, hogy megsérült-e, a kö-
vetkező választ adja:

*„Nem. Valami történt. Hiába próbáok felmenni... – mélyet
lélegzett - csak lefelé megyek.”³⁴*

A többieknek sikerül kimenekíteni onnan. Mint később kiderül, a pin-
ce mélyén egy láthatatlan pókszerű szörnyeteg lakozik a sötétben, amely
csapdába csalja Hamiltont, ennek a későbbiekben lesz jelentősége.

*„-Valami van ott lent – jelentette ki Laws – Láttam.
Hamilton biccentett – Rám vár.”³⁵*

A jelenet után, miután mindenki biztonságban tudhatja magát, mert be-
deszkázták az ajtót, a szereplők fontos megállapításokat tesznek – már
némi tapasztalattal a hátuk mögött – az álomvilágok működéséről.

*„Három fantáziavilágban jártunk. Három zárt világban,
amelyek egyáltalán nem érintkeztek a valósággal. Amikor bent
vagyunk, nincs kiút. Eddig nem volt szerencsénk. – Hamilton
elgondolkodott. – De nem hinném, hogy mindegyikünk teljes
fantáziavilágban él.”³⁶*

Ezek a mondatok azt feltételezik, hogy a valóság mégis megismerhető. Kés-
sőbbi munkáiban a szerző erre számtalan alkalommal igyekszik rációfolni,
és ennek a regénynek a végén is megkérdőjelezhető a valóság megismer-
hetősége.

---

33 HARTAI 2015, 35–36.

34 DICK 2016, 178.

35 DICK 2016, 180.

36 DICK 2016, 182

Mindenesetre fontos mondatok ezek, hiszen állítják, hogy talán mégsem mindenki egy szűrőn keresztül szemléli a világot, hanem teljesen objektíven látja azt. A posztmodern viszont ez határozottan cáfolja, lásd a tanulmány elejét.

Ezután a regény leghorrorisztikusabb része következik. A ház – Hamiltonék háza – ugyanis antropomorfizálódik, az ablakok szemek lesznek, az elektromos hálózathoz idegrendszer stb. A ház motivációja cseppet sem meglepő. El akarja emészteni őket. Minden eszköz, amivel a ház ellen küzdhetnének, használhatatlanná válik.

„ Miben bízhatunk? – kérdezte Mrs. Pritchett ijedten?

– Semmiben – felelte Hamilton³⁷

De végül így is sikerül kijutniuk.

Mire kijutnak, hogy találkozzanak Miss Reissel, aki korábban megígérte, hogy beugrik majd hozzájuk vacsorára, mindannyian rovarrá változnak. Ez megmagyarázza a pókszerű lényt a pincében. Miss Reiss – és világát, ahol minden csak azért létezik, hogy az életükre törhessen – végül legyőzik, pont olyan erőszakosan, ahogy ő bánt Lüttyő macskával. Ezután az utolsó (?) világban találják magukat.

A propaganda és dezinformáció világa

Charles McFeyffe álomvilága egy mocskos, bűzlő, bűnözőkkel teli világ, ahol az alkoholizmus és a szerhasználat tombol. Úgy gondolná az olvasó, hogy az álomvilág egy olyan Szovjetunióba kalauzol bennünket, amely az amerikai és a nyugati propagandában létezik. Ám ennek éppen az ellenkezője igaz. Egy olyan Amerikában járunk, amely a kommunisták fejében van.

„– Miért isznak azok a kölykök? – értetlenkedett Laws – És drogoznak is! Nézzék! Az ott fű náluk, az tuti.

– Coca-cola, drog, pia, szex – sorolta Hamilton. – A rendszer erkölcsi romlása. Valószínűleg urániumbányában dolgoznak. – Nem tudta nem keserűen mondani. – És ha felnőnek bűnözők lesznek, és lefűrészelt csövű puskát hordanak.

– Mint a chicagói gengszterek.³⁸

---

37 DICK 2016, 187.

38 DICK 2016, 210.

Azt is hihetné az olvasó, hogy ez minden bizonytalansággal Marsha világa lesz, de nem.

A dezinformáció célja az, hogy másra terelje a gyanút. Ez esetben McFeyffe volt, aki hamisan terjesztette Marsháról, hogy kommunista. Marsha ájulásával – amelyet Hamilton ütése okoz – a világ nem változik meg körülöttük, azonban McFeyffe teste elkezd átalakulni.

„Önkéntelen átalakulás volt, Mcfeyffe nem tudott parancsolni neki. Hitének legmélyebb, legbelsőbb rétegéből fakadt. Világnézetének közepéből.

McFeyffe láthatóan megnőtt. Szemük láttára eltűnt a zömök férfi a sörhassal és a pisze orral. Magas lett. Lenyűgöző. Istenszerű aura vette körül. Mellkasa, akár a hordó. Két karja gigantikus izomtömeg. Szeme lángolt. Szögletes, erkölcsileg hajthatatlanságot sugalló álla szigorú, igazságos vonalba merevedett, ahogy komoran körülhézett.”³⁹

Az ő álomvilága a kommunista propaganda hatására lett olyan, amilyen: egy olyan Amerika, amely a kommunista propagandákban szerepelt. A hídegháborúban mind a két tömb (Nyugat vs. Kelet) felhasználta és csúcsra járatta a propagandát, amelynek a másik oldal lejáratása vagy rossz színben feltüntetése volt a célja. A dezinformáció és a propaganda szinte egyidős az emberiség történetével, mindig is használták arra, hogy eszméket közvetítsenek, vagy eszméket járassanak le. Ez a szinte isteni alak, amivé a férfi átalakul könnyen azonosítható azokkal a kommunista plakátokkal, amelyek munkásokat ábrázolnak. McFeyffe motivációja a gazdasági világválságra és a testvére halálára vezethető vissza. Hogy miért terjesztette Marsháról, hogy kommunista az alábbiakat mondja:

„– A feleségedhez hasonló emberek veszélyesek.

– Miért?

– Nem tartoznak egyik csoporthoz sem. Mindenbe beleszagolnak. Amint hátat fordítunk...

– Ezért inkább elpusztítjátok őket. Átadjátok az örült hazafiaknak.

– Az örült hazafiakat meg tudjuk érteni. A feleségedet nem. Aláírja a párt békepetícióját, közben meg a Chicago Tribune-t

*olvassa. Az ilyenek minden másnál nagyobb veszélyt jelentenek a pártfegyelemre. Az individualizmus kultusza. Az idealista, akinek saját törvényei vannak és saját erkölce. Nem fogadja el a hatalmat. Aláássa a társadalmat. Felborítja az egész szerkezetet. Semmi tartósságot nem lehet rá építeni. A feleségedhez hasonlóknak nem fogadnak el parancsokat.*⁴⁰

Mcfeyffé nem kevesebbet állít: azok az emberek, akik plurális információkhoz jutnak, önálló véleményalkotásra képesek, jól tájékozottak a világ dolgaiban és kritikusak azokkal szemben, azokat kevesebb eséllyel lehet irányítani.

Összefoglalás

Ha ki kellene emelni, hogy mi a regény legfontosabb üzenete, mindenképpen az utolsó idézet lenne az. Olyan gondolatok ezek, amelyeket edukációs célokkal szoktak alkalmazni arra, hogyan ne higgy a konteóknak, ne dőlj be az álhíreknek, és indirekten azt is, hogyan vedd észre a saját véleménybuborékodat, ez által kritikus gondolkodásra ösztönöz.⁴¹

Pék Zoltán, a regény fordítója, az utószóban megjegyzi, hogy Dick első olyan regénye ez, amely sikeresen járja körül azt a kérdést, hogy mi a valóság. Azonban nem az utolsó. Ennek a tanulmánynak a terjedelmi határok miatt nem lehet feladata az, hogy kitérjen a többi regényre is, amelyek ezt a témát járják körül. Ezt a korai szöveget a későbbiekben érdemesnek tartom összehasonlítani a Halál útvesztője című regénnyel, amely egészen más szemszögből közelíti meg a valóság megismerésének lehetőségét.

Úgy vélem, hogy a Figyel az ég jól illusztrálja azt, hogyan gondolkodott egy science-fiction író a mai társadalmat érintő kérdésekről, amelyek már az ő alkotói időszakában is jelen voltak. Néha parodisztikusan, néha pedig egészen horrorszerűen ír ezekről a jelenségekről. A mai technológia ideális környezetet biztosít ezeknek a jelenségeknek arra, hogy virulensek legyenek. Átszövik a mindennapokat. Az internet, a platformok, a chatalkalmazások, hírportálok, az okostelefonok, tabletek és számítógépek. Az információk egy karnyújtásra vannak. Csak az a kérdés, hogy melyik és miként jut el hozzánk. Az algoritmusok felfújta a buborékot körülöttünk, és semmilyen ellenszer nincs ellenük. Csak a felismerés, hogy léteznek és a buborék falán túl is van világ.

---

40 DICK 2016, 220.

41 Lásd még: <https://www.urbanlegends.hu/category/oktatas/>

Irodalom

BENE ADRIÁN: Az ítélet felüggesztve: Dick Metalepszisei. In: Ütköző világok. Tanulmányok Philip K. Dick műveiről. Összeállította: Szilárdi Réka, Szerk.: H. Nagy Péter, Liliium Aurum, 2010.

ELI PARISER: The filter bubble. The Penguin Books Lts, 2011.

HARTAI LÁSZLÓ: Médiaesemény – esettanulmányok. Wolters Kluwer, Budapest, 2015.

JÜRGEN HABERMAS, JEAN FRANCOIS LYOTARD, RICHARD RORTY: A posztmodern állapot. Századvég kiadó, Budapest. 1993.

KÁRPÁTI GYÖRGY: A Sci-fi. Válogatott tanulmányok. Kárpáti György – Schreiber András, KMH Print, Budapest, 2016.

KREKÓ PÉTER: Tömegparanoia 2.0. Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció. Atheneum, Budapest, 2021.

PHILIP K. DICK: Figyel az ég. Ford: Pék Zoltán. Agave Könyvek, Budapest, 2016.

ROPOLYI LÁSZLÓ: Virtualitás és valóság. Többlet, II/1 (IV), 5-49, 2010.

Online források

F. Szabó Emese: A fake news lett az év szava, <https://qubit.hu/2017/11/03/a-fake-news-lett-az-ev-szava>

Cambridge Dictionary: post truth, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth>

Chip a vakcinában? Kiderült, hogy valójában egy gitárpedál kapcsolási rajza kering a neten, https://hvg.hu/tudomany/20210106_covid_korona-virus_vakcina_elektromos_gitar_pedal_aramkori_rajz_5g_chip_konteo

Lovász Dávid: A véleménybuborék jelensége a közösségi médiában, <https://kalauz.lib.pte.hu/velemenybuborek-jelensege-kozsosegi-mediaban/>

Joshua A. Johnson: Science fiction: hard versus soft, <https://www.enclave-publishing.com/science-fiction-hard-versus-soft-2/>

Svébis Bence: „Hirtelen osztódik a valóság”. Pék Zoltán műfordító Philip K. Dickről, <https://magyarnarancs.hu/konyv/hirtelen-osztodik-a-valóság-78571>

Schubert Gusztáv: Ha, https://www.filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=9001

Boszorkányüldözés - Amerikai módra, https://mult-kor.hu/20031211_boszorkanyuldozes__amerikai_modra?pIdx=1

Bódog Bálint: Tucker Carlson nyitott a laposföld elméletre, <https://444.hu/2023/12/17/tucker-carlson-nyitott-a-laposfold-elmeletre>

Az amerikaiak 20 százaléka elhiszi, hogy mikrochip van a koronavírus-vakcinában, https://hvg.hu/tudomany/20210721_koronavirus_vakcina_mikrochip_konteo

Miért szeretjük? Az (antiszemita) összeesküvés-elméletek politikai és pszichológiai „haszna”, https://politicalcapital.hu/konyvtar.php?article_read=1&article_id=1469

Összeesküvés-elméletek és álhírek, https://politicalcapital.hu/osszeeskuves-elmeletek_es_alhirek.php

<https://www.urbanlegends.hu/category/oktatas/>

Arbitrary constructions of reality by Philip K. Dick in his novel *Eye in the Sky*

ÁDÁM ADRIÁN DUDÁS

A recurring theme in science fiction literature is the blurring of the lines between virtual reality and reality, somewhat mirroring the experience of today's Internet culture. In Philip K. Dick's 20th-century work we can easily identify 21st-century online problems, such as disinformation, filterbubbles, perception of reality, or the effects of media manipulation. However, this does not mean that Philip K. Dick predicted the social and information problems of our time, but he dealt with phenomena that had taken root in culture and society at the beginning of the spread of mass media.

In his novels published from the 1950s until his death, the author regularly dealt with the possibilities of knowing reality, virtual realities, how the world can be perceived and interpreted, or it is even directly accessible or not. In the novel *Eye in the Sky* there are many places where the phenomena that we tend to attribute to platform media and information overload are themed.